

КЕРУВАННЯ САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ

**Володимир
Буряк**

Ректор Криворізького державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук, професор

Особливість діяльності спеціаліста в умовах науково-технічного прогресу полягає в подальшому прискорюванні зміни (темпів оновлення) професійних знань, умінь та навичок і, у зв'язку з цим, у здатності працівника самостійно, швидко і якісно удосконалювати свою кваліфікацію. Таким є соціальне замовлення суспільства системі освіти сьогодні. Воно продиктоване не тільки повсякденними потребами у постійному підвищенні якості підготовки спеціаліста, але й більш глобальним соціальним завданням — привести стан освіти у відповідність до нових цілей удосконалення суспільства.

Найбільший резерв і головна умова інтенсифікації соціального й економічного прогресу — людський фактор, формування кожного члена суспільства як всебічно розвиненої особистості. Такий шлях прискорення соціального прогресу шляхом активного формування його носіїв вимагає істотної перебудови змісту, методів і технології всієї системи освіти. У самому процесі вдосконалення освіти акцент діяльності викладача дедалі зміщується з розробки нових форм і методів активізації власної діяльності на стимуляцію активності студента. Від волі, інтересів і прагнень останнього залежить ступінь залученості в навчальний процес і, як наслідок, успішність оволодіння професією.

Методична система педагогічно керованого самонавчання покликана реалізувати в умовах роботи вищого навчального закладу педагогічну й дидактичну системи. Будь-яка методична система ґрунтується на процесі передачі професійного й соціального досвіду діяльності, є технологією перетворення його тими, хто навчається, з незасвоєного в засвоєний. У методичній системі цей досвід є одночасно і предметом, і результатом процесу передачі, ставши здобутком того, хто навчається, він виступає також найважливішим регулятором подальшого вдосконалення системи керованого самонавчання студента.

У методичній системі центральними є діяльність викладача і діяльність того, хто навчається, які розвиваються у процесі навчання на основі конкретного змісту освіти. Перша виступає як “діяльність викладання — зміст освіти (навчальний матеріал) — діяльність того, хто навчається (учіння)”. По суті, це діяльність, спрямована на прогнозування відповідних структур діяльності того, хто навчається, під кутом зору мети професійної підготовки спеціаліста.

Вона націлена на переробку, перенесення соціального досвіду — змісту освіти, поданого в програмних документах (джерелах), у відповідні навчальні матеріали, організацію діяльності тих, хто навчається, а отже, і створення відповідних умов для ефективного керування самим процесом привласнення соціального досвіду студентами. Друга зовнішньо виявляється в перетворенні власного досвіду, що склався, сформувався за допомогою привласнення елементів нового соціального досвіду, опрацьованого викладачем і поданого студентам у вигляді навчальних матеріалів — змісту, який треба засвоїти, а також у перетворенні як його самого (тобто змісту освіти), так і власного досвіду діяльності, перетворенні самого себе як особистості. Ці виконавські акти засвоєння і перетворення, обрані як предмет дослідження, становлять і процес передачі (трансляції) досвіду діяльності, і сам процес перетворення змісту освіти тим, хто навчається. В ідеалі зміст освіти має задовольняти потреби спеціаліста, який перебуває на стадії становлення. При цьому кожна з цих груп виконавських актів має самостійний статус у структурі навчального процесу і виступає, по-перше, як методична система викладання і, по-друге, як методична система учіння.

Змістом першої є вирішення викладачем таких завдань: відбір матеріалу, що треба засвоїти, його переведення в систему завдань, які необхідно розв'язати; організація самого засвоєння матеріалу (пояснення); організація процесу оволодіння знаннями тими, хто навчається, та способами дії з ними (обробка); відбір необхідних і доцільних у кожній конкретній навчальній ситуації форм і способів впливу на окремих студентів і групи в цілому для регулювання діяльності тих, хто навчається, у структурі цілісного педагогічного процесу (контроль).

У руслі цієї концепції самостійна робота студентів є тією методичною підсистемою, яка забезпечує умови учіння за умови наявності або відсутності безпосереднього керівництва з боку викладача. Такий підхід дає змогу, наприклад, сформулювати в рамках організації професійно спрямованої самостійної роботи студентів педагогічне завдання щодо оптимізації результатів навчання і витрат часу.

Щоб подібна методична система функціонувала на оптимальному рівні, необхідно, аби студент був одночасно й об'єктом керування, і суб'єктом, який творить процес руху від незнання до знання.

Система керування самостійною роботою студентів має три рівні: факультет; окремих курс; навчальна дисципліна. Усім цим рівням відповідають і основні функції керування в навчанні: планування — координація навчальних дисциплін, що паралельно вивчаються (деканат); дидактична і методична діяльність викладання (кафедри).

Основний рівень організації і керування самостійної роботи — це керування в межах конкретної навчальної дисципліни, у ході якого передбачається формування у студентів інтелектуальних умінь й особистісних якостей, елементів розумової культури.

Самостійна робота студентів, методика її організації на рівні навчальної дисципліни безпосередньо пов'язані з активізацією пізнавальної діяльності тих, кого навчають. Лекції, вправи, семінари орієнтовані, як правило, на масову фронтальну роботу студентів. Проте процес учіння у структурі аудиторних

занять, як і позааудиторна навчальна робота окремого студента, за своїм характером індивідуальний. Тому оптимальне керування пізнавальною діяльністю студентів у цілісному педагогічному процесі найвищою мірою індивідуалізовано. Урахування індивідуальних відмінностей у мотивах, темпах і прийомах пізнавальної діяльності тих, кого навчають, у зв'язку з особливостями розвитку організму і психіки, рівнів довузівської підготовки студентів і низки інших факторів може бути каталізатором удосконалення навчального процесу.

Принцип індивідуалізації в навчанні взагалі й у системі керування самостійною роботою зокрема передбачає: перехід до вивчення нового матеріалу тільки після високої якості засвоєння попереднього; індивідуальний темп; опрацювання матеріалу; використання писемних джерел знань, яким надається перевага; залучення більш підготовлених студентів як консультантів; використання лекцій з метою мотивації самостійної пізнавальної діяльності й озброєння студентів методологією пізнання.

Зупинимося більш докладно на пропонованій системі організації і керування самостійною роботою студентів. Необхідно поділити матеріал дисципліни, що вивчається, на навчальні одиниці (порції). При ранжуванні навчального матеріалу важливо враховувати логіко-змістовну і процесуальну сторони предмета у їх єдності. Упорядкування навчальних одиниць у певну структуру або ж у послідовність звичайно лінійне. В умовах такого ранжування навчального матеріалу студент на власний вибір може начебто проходити або через усі гілки системи (дотримуючись найбільш зручного для нього порядку), або пропускаючи деякі з них, залежно, наприклад, від спеціальності, особистої зацікавленості наявних знань і сформованого досвіду пізнавальної діяльності. Таким чином, паралельні гілки є однією з можливостей індивідуалізації самостійної роботи студентів.

Слід визначити дидактичні цілі дисципліни, що вивчається, і навчальних одиниць. Під дидактичними цілями ми розуміємо прогнозовані, завчасно заплановані результати навчання, які виражаються за допомогою понять навчальної діяльності студентів, що об'єктивно визначається і контролюється. На практиці дидактичні цілі або ж визначаються дуже широко, внаслідок чого їх не можна порівняти з реально отримуваними результатами, або ж замінюються змістом теми (тем) навчання без визначення того, на якому рівні сформованості знань і вмінь студент має засвоїти зміст теми, що вивчається. Найсуттєвіший недолік у цій галузі — заміна дидактичних цілей, тобто цільових діяльностей студентів, запланованих діяльністю викладача. Звідси — викладач працює у поті чола, студент — упівсили. Визначення дидактичної мети має відображати навчальну діяльність студента, яка потрібна і прогнозується, необхідні умови для реалізації і передбачуваний, реально відчутний результат.

Необхідно керувати самостійною роботою студентів на основі методичних інструкцій і дидактичних матеріалів. Навчальні, методичні матеріали, з якими працює студент, умовно можна поділити на дві частини: 1) навчальні тексти, дидактичні матеріали (підручники, посібники, збірники задач і т. ін.); 2) методичні інструкції для навчальної роботи над матеріалом. Ці матеріали, особливо методичні інструкції, виступають у реальному навчанні як засіб безпосереднього керування роботою студентів (тобто керування за відсутності ви-

кладача). В них у загальному вигляді викладено досвід викладача (його рекомендації, вказівки, завдання, що ставляться), який передається студентові. Такі інструкції розробляють для кожної навчальної одиниці.

Особливі вимоги мають висуватися до змісту дидактичних матеріалів, що становлять перспективну програму і план процесу навчання. Дидактичні матеріали необхідно укласти з урахуванням специфіки сучасного контингенту студентів, вкрай різноманітних як за віком, так і за рівнем підготовленості, з урахуванням особливостей сприймання ними навчального матеріалу, дефіциту навчального часу. Оптимізація планування навчального процесу вимагає ретельного відбору інформації, справді необхідної для майбутнього спеціаліста. Тому в дидактичних матеріалах слід передбачати певний прийнятний мінімум і розумний максимум. Це завдання першорядної ваги в умовах сучасного навчання, оскільки навчання, як і будь-яка діяльність, має об'єктивну міру — реальний бюджет часу. У цьому аспекті має розглядатися й обсяг навчальної інформації, передбачений для засвоєння студентами.

Великого значення для студентів набувають дидактичні матеріали, навчально-методичні посібники до лекційного курсу. Вони можуть мати вигляд схем-планів: кожен тему лекційного курсу представлено в них у формі логічно виділених смислових частин, після яких можна запропонувати декілька наближених запитань або пізнавальних задач. Такі посібники вже самі по собі вчать студентів і допомагають їм у майбутньому самостійно виділяти в лекції основні смислові частини, що необхідно для кращого розуміння матеріалу, який вивчається. Дидактичні матеріали корисно роздавати студентам завчасно, щоб вони могли бути орієнтиром як у ході лекції, так і під час підготовки до лекційних занять вдома.

Отже, дидактичні матеріали є нібито визначеною, наперед заданою програмою дій для того, кого навчають. Вони забезпечують турботливе ставлення викладача до бюджету часу студентів як денної, так і заочної форм навчання і враховують професійну спрямованість їх навчання. Націлювання студентів на певну інформацію, закладену в дидактичних матеріалах, дозує і стимулює їхню самостійну роботу, скеровує домашню підготовку студентів до наступної лекції, допомагає більш глибокому осмисленню матеріалу лекції, сприяє виробленню навичок роботи з книгою. Все це створює умови для самоорганізації пізнавальної діяльності самого студента, яка набуває цілеспрямованого характеру і проходить без безпосередньої участі викладача, хоча він незримо присутній і керує роботою студентів через програму, закладену в дидактичних матеріалах.

Дидактичні матеріали є другим каналом керування пізнавальною діяльністю студентів. У їхньому змісті, структурі мають бути відображені всі дидактичні принципи, зокрема науковість, доступність, послідовність.

Потрібний систематичний зворотний зв'язок, що виступає у формі самоконтролю і передбачає контроль з боку викладача. Зовнішній зворотний зв'язок, який здійснюється викладачем, є загальновідомим компонентом керування самостійною роботою студентів. Шляхом самоконтролю, здійснюваного на основі інструкції, тесту, студент перевіряє, наскільки ним засвоєно навчальний матеріал. Самоконтроль, як правило, пов'язаний з інструкцією, необхідною для самокорекції. Отже, студент дістає можливість виправляти в ході учіння неправильний розв'язок задачі, допущені ним помилки і т. ін. Чим точніша

інформація про помилку або неправильний розв'язок задачі, тим ефективніша допомога, що надається студентові.

Говорячи про повне освоєння відповідних дидактичних цілей (завдань), ми маємо на увазі оволодіння студентом комплексом тем, розділів предмета навчання на завчасно визначеному рівні. Критерієм для такого визначення є рівень підготовки студента, необхідний і достатній для оволодіння новим матеріалом. Це стосується як окремо взятого навчального предмета, так і всіх навчальних дисциплін, які становлять обсяг спеціальності студента.

Пропонована система керування самостійною роботою студента виходить із точного визначення цілей, забезпечення їх досягнення за допомогою навчальних програм, проектованої діяльності й перевірки досягнення цих цілей у процесі вивчення і засвоєння кожної навчальної дисципліни шляхом самоконтролю, після завершення якого настає контроль, а в разі потреби — спрямована корекція з боку викладача.

© В. Буряк, 2001

СИСТЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ТА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ДОКУМЕНТОЗНАВЧОГО ЦИКЛУ*

Література

1. Документоведение: Учеб.-метод. пособие для студ. 1 курса библ.-информ. фак-та / Сост.: О.М. Зусьман, В.А. Минкина, Э.Е. Рокицкая. — СПб, 1999. — 24 с.
2. Документознавство: Програма курсу для інститутів культури зі спеціальності “Бібліотекознавство та бібліографія” / Рівн. держ. ін-т культури. — Рівне, 1997. — 14 с.
3. Документология: Программа курса / Сост. Ю.Н. Столяров // Высшие библиотечные курсы: Учеб. план и прогр. / Российская гос. библиотека. — М., 1999. — С. 8—24.
4. ДСТУ 2732-94 Діловодство та архівна справа. Терміни та визначення. — К.: Держстандарт України, 1994. — 34 с.
5. Каган В.И., Сычеников И.А. Основы оптимизации процесса обучения в высшей школе. — М., 1987. — 143 с.
6. Кулешов С. Українське документознавство: сучасний стан та перспективи розвитку // Студії з архівної справи та документознавства. — 1999. — № 4. — С. 95—99.
7. Кулешов С. Чи входить книгознавство у документознавство? (До проблеми структуризації сучасного документознавства) // Бібліотечний вісник. — 1999. — № 5. — С. 10—16.
8. Кушнарченко Н.Н. Документоведение: Учебник. — 3-е изд., стер. — К.: О-во “Знання”, КОО, 2001. — 460 с. — (Высшее образование XXI века).
9. Надольская Т.В., Столяров Ю.Н. Документология // Библиотечное дело и проблемы информатизации общества: Тезисы докладов междунар. науч. конф. (Москва, 27—28 апр. 1999 г.). — М., 1999. — Ч. 1. — С. 38—39.
10. Пинский А.А., Голин Г.М. Логика науки и логика учебного предмета // Сов. педагогика. — 1983. — № 12. — С. 53—59.
11. Хуторский А.В. Современная дидактика: Учебник для вузов. — СПб: Питер, 2001. — 544 с.: ил. — (Учебник нового века).
12. Шейко В.М., Кушнарченко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. — 2-ге вид., перероб і доп. — К.: Знання-Прес, 2002. — 295 с. — (Вища освіта XXI століття).

© Н. Кушнарченко, 2001

* Закінчення. Початок див. с. 41.